

Prisma: veldanalyse cultureel erfgoed

FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed
Prisma statusverslag 2009, met vooruitblik naar 2010

Inhoud

1	Algemeen	2
1.1	Overzicht onderzoeklijnen	2
1.2	De klankbordgroep.....	2
1.3	De kick off	2
2	De onderzoeklijnen van Prisma: activiteitenverslag.....	3
2.1	Veldverkenning	3
2.2	Kwalitatief onderzoek: toekomstanalyse	3
2.2.1	Invulling en organisatie van het kwalitatief luik.....	3
2.3	Kwantitatief veldonderzoek: cijferboek cultureel erfgoed.....	4
2.3.1	Opzet en doel	4
2.3.2	Timing opdracht (indicatief).....	4
2.3.3	Activiteiten 2009.....	4
2.3.4	Werkgroep cijferboek	5
2.3.5	Samenwerking met de overheid.....	5
2.4	Het participatie-onderzoek	5
2.4.1	Opzet en doel	5
2.4.2	Timing opdracht (indicatief)	6
2.4.3	Activiteiten 2009.....	6
2.4.4	Werkgroep 'erfgoedparticipatie'	7
2.5	Aanvullend kwalitatief en thematisch onderzoek	8

Anita Gaals, Marc Jacobs, Jacqueline Van Leeuwen, Alexander Vander Stichele, Jeroen Walterus

FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

Priemstraat 51 | BE-1000 Brussel

T +32 2 213 10 60

F +32 2 213 10 99

prisma@faronet.be | www.faronet.be/prisma

1 Algemeen

FARO realiseert in samenwerking met het cultureel-erfgoedveld en met de steun van de Vlaamse overheid in de periode juni 2009 – juni 2011 een uitgebreide veld- en toekomstanalyse van het cultureel-erfgoedveld in Vlaanderen. Dit onderzoekstraject noemen we 'Prisma'. De centrale vraagstelling is: waar willen we staan met het cultureel-erfgoedveld in 2020?

Om de uitvoering van dit project mee te verzekeren startte op 1 september een nieuwe onderzoeksmedewerker voor Prisma: dr. Alexander Vander Stichele.

1.1 Overzicht onderzoekslijnen

Er werd een onderzoeksplan opgesteld met de belangrijkste onderzoekslijnen:

- Veldverkenning:
 - prospectie v/h veld (wie, wat, waar,...), dynamische 'landschapstekening';
 - implementeren van een webdatabank (organisaties, verenigingen).
- Kwalitatief onderzoek:
 - scenariodenken i.f.v. een toekomstanalyse (perspectief 2020)
Er worden ook kwalitatieve thematische onderzoekslijnen voorzien, vooral vanaf 2010.
- Kwantitatief veldonderzoek:
 - ontwikkelen van een methodologisch kader voor een 'cijferboek cultureel erfgoed' (i.s.m. agentschap Kunsten en Erfgoed en departement CJSM);
 - vervolgonderzoek erfgoedverenigingen (VCV, 2002), i.s.m. een aantal koepelorganisaties.
- Participatie-onderzoek:
 - bevolkingsonderzoek bij de Vlaamse bevolking over cultureel-erfgoedthema's;
 - survey bij erfgoedvrijwilligers als actieve participanten.

1.2 De klankbordgroep

De cultureel-erfgoedsector participeert aan het onderzoek via de klankbordgroep, de werkgroepen of de focusgroepen. De klankbordgroep is een breed samengesteld panel dat reflecteert op het onderzoek, adviezen kan geven en aldus de brede lijnen van het onderzoek mee aanstuurt. Deze groep komt enkele keren per jaar samen en is samengesteld uit vertegenwoordigers van het beleid, de erfgoedsectoren, steunpunten en stakeholderorganisaties, aangevuld met (buitenlandse) wetenschappelijke experts. De klankbordgroep kwam voor het eerst bijeen op 16 september en boog zich over de diverse onderzoekslijnen, en valideerde ze.

1.3 De kick off

Op 23 september werd de publieke 'kick off' van Prisma gegeven op een druk bijgewoonde studiedag over veld- en omgevingsanalyse (110 inschrijvingen). Om het Prisma-onderzoek te kaderen binnen het geheel van gegevensverzameling binnen de sector, werd tijdens een introductie gegeven over de waarde en de werkwijze van een goede gegevensverzameling. Hierbij aansluitend werden praktijkvoorbeelden gegeven van t'Firmament, Kadoc en Tapis plein.

Volgend op de kick off werd de 'Prisma-website' (www.faronet.be/prisma) gelanceerd waar iedereen de vorderingen van het onderzoek kan volgen en toegang krijgen tot de onderzoeksresultaten. Er zullen ook groepen worden opgezet rond deelonderzoeken.

2 De onderzoekslijnen van Prisma: activiteitenverslag

2.1 Veldverkenning

Er werd in 2009 intensief gewerkt aan de aanvulling en de actualisering van de databestanden van FARO met gegevens over het cultureel-erfgoedveld. Alle databestanden werden geïntegreerd in het CRM-systeem van FARO. (Zie ook elders in dit verslag.) Hiermee werken we aan een zo volledig mogelijke 'kaart' van het veld, gekoppeld aan actuele en betrouwbare gegevens. In 2010 wordt hieraan verder gewerkt, en zal er ook een webomgeving aangeboden worden met kaartjes (Google maps) die sectoregegevens ontsluiten.

2.2 Kwalitatief onderzoek: toekomstanalyse

Dit onderzoeksluik van Prisma werkt toekomstscenario's uit met en voor het cultureel-erfgoedveld om de mogelijke toekomst van het erfgoed te verkennen (perspectief 2020). Hiermee streven we de volgende doelen na:

- in kaart brengen van de noden en behoeftes in de sector;
- creatieve instrumenten voor beleidsontwikkeling ter beschikking stellen;
- participatie van de sector verhogen: netwerkvorming en identiteitsconstructie;
- leerproces voor de sector via vorming over de methode.

2.2.1 Invulling en organisatie van het kwalitatief luik

De medewerkers (Anita Caals en Jacqueline Van Leeuwen) volgen een tweedaagse vorming rond scenariodenken. Op basis hiervan werd een onderzoeksplan ontwikkeld voor het kwalitatieve luik van prisma. Een artikel in FARO-tijdschrift lichtte de methode verder toe. (*Welke toekomst krijgt ons verleden? Kunnen toekomstscenario's daarover meer vertellen?*, faro 2 (2009) 3, pp.22-27.)

Op 28 oktober vond een eerste scenariosessie op landelijk niveau plaats. Hierop werden alle landelijk erkende organisaties uitgenodigd. Vier experts gaven een toelichting over visie op de toekomst:

- Fons Van Dyck (think BBDO en VUB) over consumententrends;
- Kristof Michiels (applicatieontwikkelaar en onderzoeker bij IBBT-SMIT (iLab.o) aan de VUB) over de objecten van de toekomst;
- Patrick Deboosere (VUB) over demografische ontwikkelingen;
- Dieter Cortvriendt (K.U.Leuven, nu VLIR) over globalisering.

Op basis van de voordrachten op 28 oktober kwam een ontwerp van trendboekje tot stand, dat begin 2010 op de FARO-website is gepubliceerd.

Daarna is er gestart met de provinciale in lokale sessie. Een eerst provinciale sessie vond plaats in Limburg op 16 december 2009 met 22 deelnemers uit het brede erfgoedveld. In 2010 volgen de andere sessies.

2.3 Kwantitatief veldonderzoek: cijferboek cultureel erfgoed

2.3.1 Opzet en doel

In dit luik van Prisma wordt onderzocht hoe voor het cultureel-erfgoedveld beleidsrelevante gegevens kunnen worden verzameld via een instrument voor gegevensverzameling. Dit kan op termijn resulteren in een 'cijferboek cultureel erfgoed'. Deze opdracht voeren we uit i.s.m. de overheid (het Agentschap Kunsten en Erfgoed, het Departement CJSJ) en in overleg met het cultureel-erfgoedveld. De opdracht omvat twee belangrijke uitdagingen:

- het ontwikkelen van betrouwbare methodes om kwantitatieve gegevens te verzamelen en te meten aan de hand van een eenvormig set van indicatoren;
- het ontwikkelen van een instrument voor het (online) verzamelen, rapporteren en vergelijken (benchmarking) van deze gegevens.

De fundamentele doelstelling van het cijferboek is de ontwikkeling van het cultureel-erfgoedveld te ondersteunen en te bevorderen door de evolutie van het veld te 'monitoren' via betrouwbaar en wetenschappelijk verdedigbaar cijfermateriaal. Met dit instrument kunnen we ook het potentieel en de investeringsmogelijkheden in het cultureel-erfgoedveld beter detecteren en onderbouwen voor de diverse beleidsniveaus. Het beoogde instrument moet afgestemd worden op reeds bestaande (onderzoeks)tools en cijferreeksen.

2.3.2 Timing opdracht (indicatief)

Tijdens het voortraject (2009 tot midden 2010) wordt een set van indicatoren afgebakend en worden methodes en processen van dataverzameling ontwikkeld. Tegelijkertijd wordt de technische implementatie van het instrument voorbereid. De uitvoering van een eerste nulmeting voor erkende actoren zou in de tweede jaarhelft van 2010 kunnen starten, met als referentiejaar 2009. Voor niet erkende actoren zou een eerste testbevraging (nulmeting) in de eerste jaarhelft 2011 kunnen starten, met als referentiejaar 2010. In 2012 kan dan voor beide 'segmenten' parallel een de bevraging gebeuren met als referentiejaar 2011. Eind 2012 kunnen dan de resultaten gepresenteerd/gepubliceerd worden. (Deze timing is onder voorbehoud. Indien het voortraject langer uitloopt schuift de timing met telkens een jaarhelft op.)

2.3.3 Activiteiten 2009

Ter voorbereiding werden in 2009 diverse statistische gegevens en onderzoeksgegevens uit studies en instrumenten in binnen- en buitenland verzameld die van nut zijn of als voorbeeld kunnen fungeren (best practices). Het ging hier bv. over informatie en statistieken uit de Cultuurdatabank, cijfermateriaal van Re-creatief Vlaanderen en het onderzoekssteunpunt CJS, het onderzoekssteunpunt Toerisme (KUL), de Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR), enzovoort. Daarnaast werden allerlei types van bevragingen en (online) meetinstrumenten bestudeerd zoals o.a.:

- 'BIOS2' voor de openbare bibliotheeksector (bibliotheekstatistieken.be);
- 'Cijferboek Cultuur, Jeugd en Sport' met o.a. het Cijferboek Lokaal Cultuurbeleid 2008-2010;
- 'Kwarts' voor de kunstensector;
- 'Boekstaven' voor de bij het FOV aangesloten socio-culturele organisaties;
- EU surveys EGMUS en NUMERIC;
- UNESCO modellen, enz.

Er werd overleg gepleegd met diverse experts, o.a. van de UGent (prof. J. Lievens), en van de Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) (G. Pauwels), met het oog op de

methodologische ondersteuning van het onderzoek. Er werden ook diverse voorbeelden bestudeerd, zoals o.a. indicatorensets en gebruikte methodologie van het Departement CJSM of het Departement RWO. Er werd ook overleg gepleegd met VIOE over hun diverse bevragingen in het veld (draagvlak- en klantentevredenheidsonderzoek).

2.3.4 Werkgroep cijferboek

Er werd een werkgroep 'cijferboek' samengesteld, met als opdrachten:

- aflijnen van de scope van het meetinstrument;
- input geven op de te ontwikkelen set van indicatoren;
- feedback geven op de workflow (procedures) voor dataverzameling.

De werkgroep 'cijferboek' telt een 20-tal leden uit de diverse erfgoedsectoren, aangevuld met experts (SVR) en komt in februari 2010 voor het eerst bijeen.

2.3.5 Samenwerking met de overheid

Daarnaast werd diverse malen overleg gepleegd met het Agentschap Kunsten en Erfgoed, het Departement CJSM met het oog op het ontwikkelen van het instrument. Er werden afspraken gemaakt over de wederzijdse engagementen. De dienst MOD van Dep. CJSM zal het online surveyinstrument ontwikkelen voor de bevraging en later (2012) ook de omgeving voor het cijferboek zelf.

Daarnaast heeft het Dep. CJSM ook een onderzoekopdracht uitbesteed aan FARO om bijkomende methodologische expertise in te huren voor de ondersteuning van het Prisma onderzoek. Daartoe werd een stuurgroep opgericht met vertegenwoordigers van het Agentschap Kunsten en Erfgoed, het Departement CJSM en FARO. In 2010 worden de opdrachten aanbesteed en uitgevoerd.

2.4 Het participatie-onderzoek

2.4.1 Opzet en doel

Via het onderzoeksluik 'erfgoedparticipatie' willen we de deelname van de Vlamingen aan het brede erfgoedveld zo nauwkeurig mogelijk in kaart brengen. We zullen hiervoor gebruik maken van survey-methodologie, waarbij we kiezen voor twee specifieke insteken.

De eerste insteek betreft een bevolkingsonderzoek. Via een steekproef bij een representatief staal van de Vlaamse bevolking willen we peilen naar de ruimere erfgoedparticipatie van de Vlamingen, het imago van de erfgoedsector en het draagvlak voor deze sector. Daarnaast willen we dieper ingaan op de omgang met het 'persoonlijk erfgoed', alsook op de wijze waarop mensen denken over het verleden en de wijze waarop noties zoals 'nostalgie' of 'identiteit' gelinkt kunnen worden aan de erfgoedinteresse. Via deze bevraging wensen we voor de eerste keer een grondig overzicht te krijgen van het belang van erfgoed in al zijn facetten in het leven van de modale Vlaming. We kiezen hierbij voor een klassieke postenquôte.

De tweede insteek betreft een onderzoek naar de leden van erfgoedverenigingen en de vrijwilligers binnen de erfgoedsector. Dit onderzoek sluit aan bij het ruimere bevolkingsonderzoek. Zo zal de vragenlijst – op enkele meer specifieke vragen voor de erfgoedsector na - grotendeels dezelfde zijn als bij het bevolkingsonderzoek. Dit om beide populaties maximaal met elkaar te kunnen vergelijken. Net zoals bij het bevolkingsonderzoek streven we er ook naar om een zo representatief mogelijke steekproef van de actieve erfgoedparticipanten te bekomen. In tegenstelling tot het bevolkingsonderzoek zullen we echter niet werken met een postenquôte, maar met een

online-enquête. Toevallig geselecteerde leden van erfgoedverenigingen of vrijwilligers in de erfgoedsector zullen via een e-mail uitgenodigd worden om deel te nemen aan deze enquête. Hierdoor willen we op kosten en verwerkingstijd besparen. Het is namelijk de bedoeling om beide onderzoeken van start te laten gaan in het najaar van 2010, zodat we begin 2011 over een analyseerbare dataset kunnen beschikken.

2.4.2 Timing opdracht (indicatief)

Tijdens het voortraject van het onderzoek (najaar 2009-voorjaar 2010) worden de verschillende aspecten van de erfgoedparticipatie en -beleving in kaart gebracht. Op basis van deze inventarisatie worden – in samenspraak met de leden van de ‘werkgroep participatieonderzoek’ – de vragenlijsten voor beide deelonderzoeken opgesteld en getest, zodat we ten laatste tegen juni 2010 beschikken over twee bruikbare en grondig geteste vragenlijsten. Tijdens het voorjaar van 2010 wordt eveneens gezocht naar de meest bruikbare software voor de online bevraging en worden de nodige regelingen getroffen met de privacycommissie en het rijksregister.¹ In juli en augustus wordt de praktische uitvoering van de survey helemaal voorbereid en op punt gesteld, zodat we vanaf september van start kunnen gaan met het bevolkingsonderzoek.² De duur van de bevraging wordt geschat op maximaal 6 à 7 weken. Met het oog op het spreiden van de werklast en de grondige opvolging van beide surveys gaat de bevraging van de actieve erfgoedparticipanten pas enkele weken later van start.

Tegen eind 2010/begin 2011 moeten we kunnen beschikken over twee analyseerbare datasets. Dit betekent dat alle teruggestuurde vragenlijsten van het bevolkingsonderzoek ingevoerd moeten zijn, dat er een controle gebeurd is van deze dataset en dat er op basis van deze dataset ook weegcoëfficiënten berekend zijn om te compenseren voor eventuele over- of ondervertegenwoordiging van bepaalde bevolkingsgroepen.³ Aangezien de survey bij de actieve erfgoedparticipanten online verloopt, waarbij de gegevens onmiddellijk weggeschreven worden naar een databestand, zal de verwerking van dit onderzoek en het gebruiksklaar maken van deze dataset minder tijd vergen. De eerste basisanalyses en rapporten op basis van beide onderzoeken worden tegen maart/april 2011 opgeleverd. In een tweede stap worden meer diepgaande analyses op beide datasets uitgevoerd.

2.4.3 Activiteiten 2009

Voorstudie

Met het oog op de opmaak van een geëigend meetinstrument voor het in kaart brengen van de erfgoedparticipatie, werden in eerste instantie alle mogelijke surveys in verband met erfgoedparticipatie verzameld en bestudeerd. Het betreft zowel nationale als internationale onderzoeken, o.a.:

Nationaal:

- Jaarlijkse survey naar Sociaal-culturele veranderingen in Vlaanderen door de SVR.
- Survey naar het cultuurparticipatiegedrag in Vlaanderen (2003-2004) door het steunpunt Re-Creatief Vlaanderen.

¹ Voor de regeling met de privacycommissie en het rijksregister zullen we wellicht een omweg moeten maken via de Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR). Hierover zijn reeds contacten geweest.

² Indien haalbaar verschuiven we de start van het bevolkingsonderzoek eventueel naar eind mei, zodat de uitvoering en verwerking van beide onderzoeken meer gespreid kan verlopen en we sneller over de eerste data kunnen beschikken. Survey-onderzoek tijdens de zomermaanden is geen optie wegens een te grote negatieve invloed op de responspercentages.

³ Voor de berekening van de weegcoëfficiënten kunnen we ook beroep doen op de expertise van de SVR.

- Survey naar het participatiegedrag van Vlamingen (2008-2009) door het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport.
- Survey naar participatie aan amateurkunsten in Vlaanderen (2009) door het Forum voor Amateurkunsten.
- Draagvlakonderzoek onroerend erfgoed (2009) door het Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed (VIOE).
- Survey 'pratiques et consommation culturelles en Communauté française' (2009) door de Franse Gemeenschap.

Internationaal:

Nederland:

- Vierjaarlijkse 'Aanvullend Voorzieningen Onderzoek (AVO) door SCP.
- Survey naar 'Publieke belangstelling voor archeologie' (2004) door SCP.
- Belvedere onderzoek naar beleving van het erfgoed in de bebouwde en landschappelijke omgeving (2004) door SCP.
- Het 'Continu Vrijetijds onderzoek' (CVTO) (2008) door TNS NIPO.

Frankrijk:

- Zevenjaarlijkse survey naar 'les pratiques culturelles des Français' door DEPS.

Groot-Britannië:

- Jaarlijkse 'Taking Part survey: England's survey of leisure, culture and sport' door Department for Culture, Media and Sport.

Europa:

- Eurostat surveys naar cultuurparticipatie.
- 'Youth and History': internationaal vergelijkend onderzoek bij scholieren (1997).

Verenigde Staten:

- Survey naar 'Popular uses of history in American life' (1998).

Canada:

- Survey naar 'the Canadians and their past' (2006).

De voorstudie impliceerde ook de opmaak van een algemene maar omvattende inventarisatie over de diverse vormen van erfgoed die er bestaan en de wijzen waaraan er kan geparticipeerd worden.

Expertengesprekken

Naast de studie van reeds bestaand onderzoeksmateriaal als aanzet voor het ontwerp van de eigen erfgoedparticipatiesurvey hadden we in het najaar van 2009 enkele strategische gesprekken met experts over de opzet van ons onderzoek (o.a. prof. John Lievens en prof. Henk Roose, U.Gent; Marleen Martens, VIOE; Guy Pauwels, SVR). Op basis van deze gesprekken en het verzamelde onderzoeksmateriaal werd gestart met de opmaak van een eerste versie van de erfgoedparticipatiesurvey. Deze versie wordt begin 2010 voor het eerst voorgelegd aan de werkgroep erfgoedparticipatie.

2.4.4 Werkgroep 'erfgoedparticipatie'

Aansluitend op het publieke PRISMA-startmoment op 23 september 2009 werd een werkgroep 'erfgoedparticipatie' opgericht. Deze werkgroep die openstaat voor alle geïnteresseerde erfgoedwerkers en specialisten ter zake volgt het participatieonderzoek inhoudelijk mee op. Concreet geven ze bijvoorbeeld inhoudelijke en methodologische feedback op de vragenlijstconstructie. Gegeven de diverse achtergrond van de leden van de werkgroep waken ze er ook over dat de brede erfgoedsector op één of andere manier

aan bod komt in de vragenlijst. Zo kunnen we ons er van verzekeren dat de resultaten van het onderzoek gedragen zullen worden door de ganse sector.

Artikel over participatieonderzoek

Via een algemeen overzichtsartikel over cultuurparticipatieonderzoek wilden we de erfgoed- en andere cultuurprofessionals sensibiliseren over de noodzaak, voordelen en nadelen van diverse vormen van surveyonderzoek: Vander Stichele, A., *Cultuurparticipatieonderzoek*. In: Cultuur- en vrijetijdsbeleid. Een lokaal praktijkboek, Hoofdstuk 4.4, p 11-35

2.5 Aanvullend kwalitatief en thematisch onderzoek

Ter aanvulling van de bovenvermelde onderzoeklijnen werden een aantal pistes verkend om bijkomende kortlopende onderzoeken in 2010 uit te voeren. Dit leidde tot een shortlist van thema's die door een aantal stafmedewerkers van FARO verder worden uitgewerkt. Doel is per onderzoek een beknopt maar verdiepend onderzoeksverslag op te stellen en te publiceren in de eindrapportage in 2011.